

Jan Sokol

Etika, život, instituce

POKUS O PRAKTICKOU FILOSOFII

VYŠEHRA D

**Kniha vychází
v roce 80. výročí založení
nakladatelství Vyšehrad
| 1934–2014 |**

© Jan Sokol, 2014

ISBN 978-80-7429-223-1

*Jak máme žít?
Sókratés*

*Máš snad něco, co bys nebyl dostal?
(První list Korintským)*

*Svět a život jsou jedno.
(Wittgenstein)*

OBSAH

ÚVOD	11
1. PRAKTICKÁ FILOSOFIE	21
2. OD SLOV K POJMŮM	29
2.1 Život	30
Evoluce a hodnocení	39
2.2 Trojí model svobody	47
2.3 Svoboda a moc	57
Soutěž, soupeření a nepřátelství	63
2.4 Mrav, morálka a etika	67
2.5 Relativní, relativita a relativismus	75
2.6 Rozhodování a odpovědnost	79
2.7 Spravedlnost	84
3. VÝCHODISKA PRAKTICKÉ FILOSOFIE	89
3.1 Rovnováha světa	93
Odplata a vyrovnání	96
Zlaté pravidlo	100
Kategorický imperativ (Kant)	103

3.2	Šťěstí a blaženost	109
	Aristotelova eudaimonie	111
	Epikurejství a hédonismus	114
	Křesťanství a morálka.	117
	Utilitarismus	122
3.3	Objev duše.	128
	Čest a svědomí	129
	Péče o duši	135
	Autonomie a heteronomie	139
3.4	Idea dobra a etický realismus	144
	Dobro a zlo	150
	Co je zlo?	153
3.5	Mravní smysl	156
	Cit a rozum	163

4. ETIKA DĚDICE 168

4.1	Předkové a potomci	170
4.2	Život jako dědictví	183
4.3	Dědic a správce	193
	Soukromý dědic	204
4.4	Instituce a jednání v rolích	211
	Občan a zaměstnanec	215
	Jednání v roli.	220
	Korupce	228
	Instituce jako dědictví	233
4.5	Shrnutí	238

5. ZÁVĚR 241

	Poznámka k novému vydání	245
	Literatura	246
	Rejstřík	256

KORUPCE

S přibýváním nepřímých, zprostředkovaných vztahů i s rostoucím objemem svěřených pravomocí a prostředků pochopitelně roste také rozsah i význam jejich zneužívání, které obvykle označujeme jako korupci.⁵¹⁸ Tento pojem se dnes užívá téměř výlučně pro zneužívání svěřených prostředků a pravomocí k získání neoprávněných výhod. Některé definice jej zužují jen na zneužití ve státní a veřejné službě,⁵¹⁹ což ovšem nepokrývá třeba významnou korupci ve sportech nebo podvádění a podplácení ve firmách. Jiné definice korupce zdůrazňují zneužití k vlastním nebo soukromým účelům,⁵²⁰ jenže tak by se vyloučila mimořádně významná korupce v politických stranách, jejichž funkcionáři nezískávají „špinavé“ prostředky pro sebe, ale pro svoji stranu. Protože všechny tyto jevy mají mnoho společného, zůstaneme u širší definice a doplníme ji jen dalším očividným znakem: korupční jednání se musí vždycky skrývat. Tak jako „špinavé peníze“ charakterizuje obvykle to, že se k nim nikdo neodváží přiznat, aby nemusel vysvětlovat jejich původ, je i pro korupci důležitým symptomem její „světloplachost“.⁵²¹ Z toho pak také plyne, že nejlepším prostředkem proti ní je otevřenost, případně i povinnost dávat významné informace k dispozici veřejnosti.

Téma korupce trápí moderní společnosti po celém světě, a to bohaté i chudé. Jistou korelaci mezi chudobou a mírou korupce, jak ji členové různých společností vnímají,⁵²² lze interpretovat růz-

⁵¹⁸ Korupce je z latinského *corruptio*, od slovesa *cor-rumpere* zničit, zkazit, porušit. Že tento velmi široký a emotivně silný výraz měl už ve starověku technický význam podplácení, svědčí o tom, jak závažné patrně bylo. Cicero k tomu suše podotýká, že „veliký obdiv patří tomu, kdo se nenechá pohnout penězi“ (*De officiis* 2.38).

⁵¹⁹ Tak např. Frič a Kabele, in: P. Frič (red.), *Korupce na český způsob*, str. 13. Návrh konvence OSN ji však vymezuje širěji jako na jedné straně „nabídku, slib nebo předání jakékoli výhody v něčí prospěch jako nepřiměřené pohnutky pro výkon povinnosti“ a na druhé jako „vyjednávání, požadavek nebo přijetí jakékoli takové výhody jako nepřiměřené pohnutky pro výkon nebo nevykonání povinnosti“ (tamt., str. 18). Definice vypadá zbytečně složitě, díky zmínkám o „pohnutce“ však dovede odlišit korupční dar nebo slib předem od následného daru jako poděkování.

⁵²⁰ Např. podle *Transparency International* je korupce „zneužití moci k osobnímu obohacení“ (cit. tamt., str. 19).

⁵²¹ „Korupce totiž nemá ráda, když je na ni vidět“ (M. Burian, in: P. Frič a kol., *Korupce na český způsob*, str. 293).

⁵²² Srv. graf v citované knize P. Frič a kol., str. 281, bohužel bez udání zdroje.

ně. Na jedné straně stojí přesvědčení celé morální tradice, od Platóna až po F. von Hayeka, jak je vyjádřil Sókratés: „Nevzniká z peněz ctnost, ale z ctnosti vznikají peníze i všechny ostatní dobré věci pro člověka i pro obec.“⁵²³ Proti tomu stojí teorie „primární akumulace“, která věří, že právě akumulace kapitálu nakonec vede ke zlepšení mravů. U nás ji někteří obhajovali v souvislosti s privatizací. Nabízí se ale také výklad spíše sociálně psychologický: index vnímání korupce (CPI) totiž neměří míru korupce, nýbrž dojem respondentů o ní, a ve špatně organizovaných společnostech bývá i míra vzájemné důvěry spíše nízká.⁵²⁴

Než si všimneme jejích rozmanitých forem, je třeba připomenout evidentní skutečnost, že korupce – na rozdíl např. od krádeže nebo zpronevěry – je vždycky záležitostí vztahová a vyžaduje tedy přinejmenším dva: toho, kdo korumpuje, a toho, kdo se korumpovat dá. Vlastní korupční působení pak může sahát od různých forem nabízení, naléhání a svádění přes prostou směnu „něco za něco“ až po ty nejhorší formy vydírání a vyhrožování. Vnější čili „forenzní“ pohled například policie nebo soudu se ovšem musí omezovat na prokazatelné skutečnosti či jevy, což jeho rozlišovací schopnost silně omezuje. Vynalézavost korupčníků je téměř neomezená, ale na druhé straně ne každý dar nebo pozornost znamená korupci. Tak člověk rozlišuje vždy podezřelé „všimné“, které se dává předem, od daru jako uznání třeba po úspěšné operaci, jenže i ten by z vnějšího pohledu mohl být jen plněním předem uzavřené, a tedy spíše korupční dohody.

Korupční podnět obvykle vyvolává ten, kdo něco potřebuje a často toho nemůže dosáhnout běžnými či otevřenými prostředky. Proto je drobná korupce běžná všude tam, kde je o něco nouze, ať už jde o nedostatkové zboží, úřední výkon, vysokoškolský titul nebo služební postup. Takovou „nouzi“ mohou ovšem zejména úředníci také pěstovat, zvláště pokud jsou na ně žadatelé odkázáni a nemohou je nijak obejít. V literatuře se popisují případy, kdy se úředníci sami nabízejí a takové „nabídky“ plynule přecházejí ve vydírání a hrozby.⁵²⁵ V běžnějších případech ale musí žadatel vhodného partnera teprve hledat, a to s jistým rizikem. Zde pak

⁵²³ Platón, *Obrana Sókrata* 30d.

⁵²⁴ Ke kritice CPI (*Corruption Perception Index*) viz *A users' guide to measuring corruption*, UNDP 2008.

⁵²⁵ P. Bodrock, *Die Erpressung*, in: *Harvard business manager. Ethik*, Hamburg 2009, str. 7–15.

velmi záleží nejen na právních úpravách a fungování justice v dané společnosti, ale také na tom, jak takové jednání hodnotí společnost sama, včetně pachatelova bezprostředního okolí. Je veliký rozdíl, zda je musí tajit i před manželkou, anebo se jím může pochlubit v hospodě a na veřejnosti.

Drobná každodenní korupce snadno navazuje na přátelské a příbuzenské vztahy. V tradičních společnostech – jak jsme viděli – patřila příbuzenská solidarita donedávna mezi základní lidské povinnosti, a pokud taková společnost rychle převezme byrokratické formy vlády, přejde tato solidarita hladce v korupci.⁵²⁶ Ostatně mírné formy protekce se žádné společnosti ještě nepodařilo odstranit a asi se nikdy nepodaří. Naopak v typicky moderních situacích třeba „publikační nouze“ nebo v přidělování grantů ve vědách vznikají úplně nové formy korupce jako například prosazování vlastních studentů a přátel, případně určité vědecké školy. Na rozdíl od situací nouze, kdy zákazníci podpláceli prodáváče, jsou dnes běžné různé formy podplácení zákazníků, zejména zahraničních odběratelů, které si v některých zemích mohou firmy dokonce odepisovat z daní.⁵²⁷

Řekli jsme, že navázání korupčního vztahu představuje jisté riziko. Pokud je v určité společnosti drobná korupce dost rozšířena, začne si budovat řetězce styků a „spolehlivých partnerů“, aby toto riziko snížila. Sociologové mluví o „stadiu spontánně regulované korupce“, které může přejít do stadia korupce organizované, kde si tyto řetězce samy hledají „zákazníky“.⁵²⁸ Tento nebezpečný postup, při němž vzniká obecné „korupční klima“, podporují podle Weinberga a Rubingtona hlavně tři faktory: střet různých společenských kultur (například právě příbuzenské a byrokratické), nefunkčnost legitimních cest k cíli a absence regulací a kontrol. K tomu je třeba z naší domácí zkušenosti dodat ještě mimořádně rozsáhlé přesuny vlastnictví, jako byla privatizace: naléhavá potřeba rychle změnit vlastnickou strukturu celého hospodářství byla pro vznik velkých korupčních sítí jedinečným impulsem, a to i kdyby byli odpovědní politici více odhodláni proti tomu bojovat.

⁵²⁶ Viz velmi poučný výklad čínské situace, Yan, *The flow of gifts*.

⁵²⁷ Srv. M. Burian, *Korupce ve světě*, in: P. Frič a kol., *Korupce na český způsob*, str. 255–293.

⁵²⁸ Frič – Kabele, *Korupce jako sociální fenomén*, in: P. Frič a kol., *Korupce na český způsob*, zejména str. 32n.

Na druhém konci spektra stojí „velká“ korupce, jíž si například politické strany získávají prostředky na stále nákladnější kampaně tím, že vycházejí vstříc „ochotným“ velkým firmám – ať už v oblasti zákonodárství, přidělování veřejných zakázek a podobně. Zde působí profesionální zprostředkovatelé a protože jde o hodně, jako výkonný orgán se často zapojuje i podsvětí a mafie. Teprve „velká“ korupce, i když často připravená tou menší, může začít obracet poměry ve společnosti tak, že proniká i do těch orgánů státu, které by ji měly pronásledovat. Nicméně apokalyptické představy státu, jehož by se zcela zmocnila mafie, nejsou příliš pravděpodobné. Mafie je totiž struktura natolik parazitní, že ke své činnosti nutně potřebuje jakž takž fungující stát – například proto, aby si její členové mohli své zisky v klidu užívat. I v tom nejhorším případě se tedy bude chovat spíš jako larvy lumka, které napadenou housenku opatrně okusují tak, aby neporušily životně důležitá centra.

Jinou formu politické korupce představuje zneužívání státního aparátu vedoucími politiky. Z domácí zkušenosti známe velké, neprůhledně zadávané zakázky nebo ovlivňování prokuratur a policie. Zajímavý příklad z Londýna uvádí R. Brooke: konzervativní vedení radnic ve Wendsworthu v roce 1978 a ve Westminsteru roku 1990 se rozhodla velkoryse privatizovat desetitisíce obecních bytů, aby se do čtvrti nastěhovali bohatší lidé a tím se odvrátila hrozící volební porážka. Obojí sice vedlo k volebním vítězstvím, nicméně také k vyšetřování i trestům. V jiných zemích došlo ke změnám hranic volebních obvodů ke stejnému účelu, což je ovšem obtížné stíhat.

Ačkoli jsou tedy konkrétní formy korupce vskutku rozmanité, může k ní docházet jen tam, kde lidé zacházejí se svěřenými prostředky. To je obvykle vymezeno předpisy, které ovšem musejí jednotlivým zaměstnancům a úředníkům ponechat jistou volnost rozhodování čili diskreci. Jedním ze způsobů boje proti korupci je tedy přidávání a zpřesňování předpisů, které ovšem fungování organizace komplikuje a může nakonec vést k opaku: čeho se nedá dosáhnout legitimně, o to nezbyvá než usilovat korupcí.⁵²⁹ Je také pravda, že velmi podrobné předpisy odnaučují lidi nést odpovědnost a mohou tak dokonce podřývat mravní zábrany, které by

⁵²⁹ Neuvážené až bezhlavé „protikorupční“ předpisy mohou nakonec právě svědomitě vedoucí a úředníky donutit, aby je v zájmu věci porušili, a to i s rizikem soudního stíhání a trestu. Rozlišit takové případy může pak už jen svědomitý soudce.

jinak sami měli. Jak říká Kant: „Aby se zdálo, že mají charakter, nebo aby i bez něho mohli být se sebou spokojeni, lidé se rádi drží předpisů ... protože nedůvěřují své soudnosti, že by se dokázali rozhodovat bez nich.“⁵³⁰

Opačnou strategií je posilování samostatné svědomitosti a odpovědnosti – kvalifikací, dobrými platy, zárukou stálého zaměstnání a podobně. Vhodný poměr obou strategií bude vypadat jinak v malé firmě, kde se všichni znají a není, kdo by předpisy psal, ve velké bance s mnoha zaměstnanci a pobočkami a konečně ve velké organizaci státní správy, kde jsou dobrá organizační pravidla nezbytná. Mladé organizace, které musejí hodně improvizovat, mohou žít ze společného „zakladatelského elánu“, sdílených starostí i prvních úspěchů. Dříve nebo později však dojde na upevňování dosaženého, k čemuž nutně patří také pravidla a kontroly. Vedle preventivních kontrol, jako je rozhodování ve skupinách, postupné schvalování vážnějších projektů a rozhodnutí i požadavek podrobné dokumentace, obvykle dojde i na kontroly následné, a tedy i na sankce.

Určitá míra pravidelné následné kontroly je pro každou organizaci nezbytná, i když její účinnost se pravidelností snižuje. Naproti tomu náhodné a nečekané kontroly mohou působit na zaměstnance až příliš „policejně“ a podrývat nakonec jejich loajalitu. Pokud se mezi vedením a zaměstnanci rozběhne známá hra „na strážníky a zloděje“, postaví je proti sobě jako soupeře a nemůže organizaci přinést nic dobrého. Ačkoli by se na první pohled zdálo, že sankce mají být co nejtvrďší, obecná zkušenost potvrzuje názor penologů,⁵³¹ že příliš tvrdé sankce významně ztěžují odhalení korupce, protože pachatelé vynaloží tím větší úsilí, aby se odhalení vyhnuli. Přirozená lidská solidarita mezi zaměstnanci – v našich poměrech, jak jsme viděli, silně vyvinutá – také brání přísným postihům a nutí nadřízené, aby se provinilých spíše zastávali a bránili je proti „útokům zvenčí“. Mají k tomu ostatně i své vlastní důvody: na svých podřízených – jak jsme viděli – hodně závisí a nahradit zkušeného vedoucího nebo úředníka nemusí být vůbec snadné.

Badatelé, kteří se korupcí zabývali, uvádějí na první pohled překvapivou zkušenost, že ani veřejní činitelé si často vůbec neuvedomují, že jednají korupčně.⁵³² Stačí si však připomenout, že

⁵³⁰ I. Kant, *Lose Blätter*, Nr. 1159, AA XIV, str. 513.

⁵³¹ Viz odborné diskuse například o trestu smrti.

⁵³² „Mnozí poslanci nemají nejmenší tušení, že jednají způsobem, který lze po-

člověk přirozeně žije „teleologicky“, takže sleduje nějaké cíle, v soukromém životě jedná podle vlastních rozhodnutí a tradiční morálka, jíž se při tom řídí, s předpisy a svěřenými prostředky nepočítá. Korupční příležitosti jsou, jak už jsme řekli, mnohotvárné a člověk se často dostává do situací, na něž není připraven. V každém případě se téměř všichni odborníci shodují na tom, že prvním krokem pro omezování korupce je jakási osvěta – objasnění a vysvětlení, kdy ke korupci dochází a proč.

Některé organizace, které důvěru svých klientů zvláště potřebují, jako například banky, se proto snaží jednání svých zaměstnanců přímo ovlivňovat různými etickými kodexy, které se dnes těší mimořádné pozornosti také v lékařství, v biologii nebo v právu. To je počínání ne nepodobné záměru této knížky – a lze se na ně tedy dívat podobně skepticky. Pokud by od nich někdo čekal, že vyškolení zaměstnanci už nebudou podvádět, může být zklamán, jak správně soudí kritici. Jejich účel však může být i skromnější a realističtější: prostě připomenout, kde a jak se (ne)mravnost v jejich činnosti konkrétně projevuje a že něco jako morálka nebo etika se sice nedá prokázat ani měřit a vážit, přece však v člověku a ve společnosti významně působí a někdy dokonce ovlivňuje i měřitelné ukazatele.⁵³³

INSTITUTE JAKO DĚDICTVÍ

V naší době se veřejné instituce velké oblibě netěší, zejména u mladých lidí. Naopak trvalé kouzlo kovbojek nebo gangsterek spočívá možná právě v tom, že se odehrávají v prostředí „bez organizací“, kde lidé jednají za sebe a podle sebe a kde je jasný rozdíl mezi ničímou a hrdinou. To v moderní skutečnosti chybí – zčásti právě proto, že je tak prorostlá neosobními organizacemi.⁵³⁴ Ty jsou pro nás

važovat za korupci.“ říká o britské Poslanecké sněmovně M. Hunt, in: R. A. Chapman (ed.), *Etika ve veřejné službě*, str. 53.

⁵³³ Příkladem mohou být detailně zpracované manuály třeba pro piloty nebo ošetřovatelky. Prosté opakování zdánlivých samozřejmostí, které „všichni vědí“, může působit jako formalita, přesto prokazatelně snížilo počet leteckých nehod i neúspěšných operací.

⁵³⁴ Hegel se dokonce domníval, že „ve státě už nemohou být héroové; ti se vyskytují jen v nevzdělaném stavu“ (*Základy filosofie práva*, § 93, dodatek). Jak se při každé větší katastrofě ukazuje, není to pravda, nicméně to přesně vystihuje směr „institucionálního“ uvažování: úkolem organizací je, aby hrdinů bylo třeba co nejméně. V tomto smyslu srv. překvapivě „měšťácký“ výrok německého dramatika B. Brechta: „Běda společnosti, která potřebuje hrdiny.“

všudy přítomné a samozřejmé, v nejlepším případě šedivé a nezájímavé, v horším tupé a studené, nebo dokonce nesmyslné. Nietzsche ve slavném výroku přirovnal stát k „tomu nejstudenejšímu ze všech studených netvorů“.⁵³⁵ Když k tomu připočteme nesčetná zneužití – neboť i většina velkých ničemností se páchala a páchá prostřednictvím organizací – není se obecnému mínění co divit.

Proti tomu ovšem stojí například překvapivě jednoznačný názor Hérakleitův: „Za zákony by lid měl bojovat jako za městské hradby.“⁵³⁶ Vyjadřuje po mém soudu zkušenost člověka, který si ještě uměl představit město „bez zákona“ – možná je dokonce zažil. Moderní společnosti se sice dokáží obejít bez hradeb, ale kdo zažil, třeba jen přechodně, společnost „bez zákona“ – za války, po přírodní katastrofě nebo po revoluci – dobře rozumí jeho varování. E. Durkheim nazval tento stav *anomie* a v celém svém díle hledal, jak mu předejít.

Zkušenosti válečné porážky nebo radikální revoluce jako rozpadu všech společenských institucí byly naše země ve 20. století téměř ušetřeny a ne každý si takový stav umí představit. Válka se odehrála dávno a české země ani zdaleka nepostihla tak, jako většinu Evropy. Máme to štěstí, že neznáme zemětřesení a zatím ani teroristické útoky. Stačí ovšem i jen vcelku lokální a přechodné otřesy jako povodně nebo vichřice, aby si všichni náhle uvědomili, co všechno běžný život samozřejmě předpokládá – a spontánně se obrátili právě k veřejným institucím. Jak to, že nejde proud, neteče voda nebo nejedí vlaky? Ve Francii, kde velké stávkové patří k životu, se jimi třeba železnice nebo městská doprava čas od času připomínají a veřejnost tomu také tak rozumí. V zemích, které zažily a zažívají skutečný rozval státu, na to aspoň současná generace nezapomene a autoritářské tendence například ruského státu těží právě z této hrozné zkušenosti.

Veřejné organizace mají velkou moc a za normálních okolností se není třeba bát, že by je věčná kritika veřejnosti nebo odhalování skandálů mohlo ohrozit. Skutečně nebezpečí je jinde, totiž v paušálním pohrdavém nezájmu, který jim naopak umožňuje fungovat špatně. Pokud je všechno zkorumpované a prohnílé, čemu se divíte? Proto stojí za to, podívat se na funkci institucí ještě z jiného pohledu. Organizace – veřejné i soukromé – jsou totiž částí

⁵³⁵ *Tak pravil Zarathustra*, str. 42.

⁵³⁶ Hérakleitos, zlomek DK 22 B 44.

procesu dělby činností, a to na vyšší, obecnější úrovni. Soukromé, výdělečné organizace se snaží zachytit a organizovat naše potřeby („poptávku“) a žijí z toho, že se jim to daří. Současné rozložení pracovní síly naznačuje, jak se tato „poptávka“ mění: asi 4 % lidí se dnes v ČR užívá zemědělstvím a těžbou, asi 33 % výrobou a celý zbytek „službami“, včetně služeb zajišťovaných státem. Každý z těchto velmi obecných sektorů se ovšem dělí na stovky a tisíce jednotlivých podniků a organizací, které se na nich podílejí ve stále propracovanější dělbě činností.

O účinnosti tohoto uspořádání svědčí propastný rozdíl mezi společnostmi, kde se většina lidí živí „subsistenčně“, to jest samostatně a nezávisle na druhých jako tradiční zemědělci, a společnostmi s rozvinutou dělbou činností. Těm prvním se dnes eufemisticky říká „rozvojové země“, nejspíš proto, že se ze všech sil snaží z tohoto stavu věci dostat a „rozvinout“ především dělbu činností. Prvním krokem k tomu – jak jsme viděli – byla řemeslná specializace od raného neolitu, na niž navázalo rozdělování jednotlivých operací v manufakturách a továrnách a ovšem také dělba činností mezi podniky a organizacemi. Ve výdělečné sféře, kde se moderní společnosti spoléhají na působení volné soutěže, si tento proces tvrdě vynucují principy současného hospodářství. Ať už si o nich myslíme cokoli, musíme uznat, že právě postupující specializace a institucionalizace způsobily nevídaný růst životní úrovně pro značnou část lidstva.

Aby však hospodářství mohlo vůbec dobře fungovat, musí mu pro to jiné instituce zajistit základní podmínky: mír, bezpečí osob i majetku, účinné vymáhání práva, spolehlivou měnu a mnoho dalších, které nelze z principu svěřit soutěži, měřené ziskem. Úkolem policie, soudů nebo armády jistě není hospodářský zisk, nýbrž podmínky pro to, aby se mu jiní mohli věnovat. Už Adam Smith věděl, že k tomu patří i velké infrastruktury a v moderním chápání také „nedělitelné“ veřejné statky, u nichž rozhodně chceme, aby k nim měli přístup všichni, a to i ti méně úspěšní: péče o zdraví a vzdělávání, jistá míra sociální péče i starosti o životní prostředí.

I zde tedy potřebujeme postupující institucionální specializaci, musíme však hledat způsoby, jak její fungování zdokonalovat bez automatického tlaku hospodářské soutěže.⁵³⁷ Jakkoli se organizace

⁵³⁷ O tom, jak i tržní hospodářství samo nutně potřebuje „mimotržní“ společenský a právní rámec, případně i korektury, je bohatá literatura. Viz J. Sokol, *Moc, peníze a právo*, zejména kap. 12.

v prvním plánu starají především o trvání a pokračování, jsou to také kulturní produkty, a tudíž i pro ně platí, že se musí předávat, rozvíjet, čistit a překládat do měnících se poměrů. Není pochyb o tom, že veřejné instituce potřebujeme dnes a denně proto, aby profesionálně udržovaly společenský provoz.

V naší souvislosti praktické filosofie bychom však neměli přehlédnout i jinou stránku jejich činnosti, to jest jakousi dělbu odpovědností. Tak jako stále složitější koordinace všech stránek lidských společností vyžaduje, aby se o ně staraly specializované organizace, vymyká se i rostoucí objem kumulovaného kulturního „dědictví“ možností jednotlivého člověka a dobrovolných skupin. Historický vznik této situace lze dobře sledovat: až do konce 18. století se mohly o jakýsi celek kultury ještě pokoušet vzácné postavy polyhistorů, všestranných „renesančních“ lidí, jako byl Aristotelés, Leonardo, Goethe nebo Kant. Od počátku 19. století už se takové pokusy chápou spíš jako projev diletantismu, který netuší, že to prostě není možné.⁵³⁸ Svědomitá péče o uchování, rozvíjení, kritické čištění a předávání kultury v nejširším smyslu slova není už možná jinak, než odpovídajícím rozdělením odpovědností. Tuto důležitou okolnost si patrně jako první uvědomil Kant. Na začátku polemického spisu o sporu mezi fakultami chválí univerzitu jako pokus rozdělit vědeckou práci „téměř jako v továrně“ na jednotlivé obory. Profesoři jednotlivých oborů jsou podle něho jejich veřejnými „depozitáři“ a jako celek představují „souhrn učnosti“, která je tak univerzitě svěřena.⁵³⁹ Lidé, kteří v příslušných oblastech pracují, se jimi jistě také živí, přebírají tím ovšem zároveň zvláštní odpovědnost za „své“ oblasti a obory.⁵⁴⁰ Bez tohoto praktického rozdělení jsou obecné deklarace

⁵³⁸ Že tento stav představuje pro předávání kultury obrovský problém a patrně vyžaduje nové, poučenější formy „diletantismu“ či „popularizace“ – například u filosofů a filosofujících vědců – je rovněž mimo pochybnost. V tomto smyslu je možná třeba opravit i Husserlův pokus o reformu věd, vyjádřený v *Krizi evropských věd*: společný základ porozumění nepotřebují tolik vědy samy pro svůj vlastní provoz, potřebuje jej však naléhavě každé předávání a učení, a to nejen vědeckých disciplín, nýbrž veřejných institucí vůbec.

⁵³⁹ „... den ganzen Inbegriff der Gelehrsamkeit gleichsam fabrikenmässig, durch Verteilung der Arbeiten, zu behandeln“ (I. Kant, *Der Streit der Fakultäten*, in: *Werkausgabe* XI, str. 279). Kant zde také připomíná, že vedle těchto „cechovně organizovaných“ jsou také volní (*zunftfreie*) učenci, kteří se buď sdružují do různých akademií a sdružení, anebo své vědy pěstují a šíří sami jako amatéři (*Liebhaber*).

o odpovědnosti za kulturu a vzdělanost vůbec spíše nereálné, jistě neúčinné, a tudíž v jistém smyslu nezodpovědné.

* * *

Jak jsme viděli, vládnou veřejné instituce značnou mocí a prostředky, což pochopitelně přitahuje i hejna dravců, kteří je místo spravování trvale pustoší. Malý zájem těch ostatních o instituce jako takové a o jejich přijatelné fungování jim to ovšem usnadňuje. Instituce jsou na tom totiž ještě hůř než jiné složky lidského dědictví i z jiného důvodu. Malé děti se o své potřeby dovedou přihlásit a láska k dětem – vlastním a do jisté míry i cizím – je součástí naší přirozené výbavy. Různé oblasti hospodářství, věd i umění jsou pro člověka také přitažlivé a dovedou si svůj dorost samy získat. Jenže kdo se postará o šedivé a nezajímavé veřejné instituce, aby se nestaly jen kořistí dravců?

Anglický lékař a agnostik T. H. Huxley připomněl svým čtenářům, že „ctnost a dobrota“ přímo „vyžaduje, aby každý, kdo se podílí na výhodách společenství, měl stále na mysli, co dluží těm, kdo je založili, a aby žádné jeho jednání neotráslo budovou, v níž je mu dovoleno bydlet.“⁵⁴¹ Nikdo nepochybuje o tom, že veřejné instituce kritiku potřebují a často také zasluhují. Nicméně právě od vzdělaných lidí je asi na místě očekávat něco víc. Jsou to totiž právě oni, kdo na jejich kvalitě nejvíc závisí. V každé společnosti je dost lidí, kteří se koneckonců bez veřejných svobod obejdou a to, co potřebují, si nějak obstarají za téměř jakýchkoli poměrů. Právě pro vzdělance, pro vědce a umělce, je svoboda životně důležitá a pokud nechtějí své životy trávit v kotelnách, měli by se o veřejné instituce starat víc než ostatní: jistě také kritikou, ne však jen obecnými odsudky a hubováním. Nám filosofům ostatně Cicero dosti nevybíravě připomíná, že o věcech obecného zájmu nestačí jen „disputovat ve svých doupatech“, ale naše myšlenky by se měly uskutečňovat právě ve správě obce.⁵⁴²

⁵⁴⁰ Sice obecně, nicméně zřetelně to dodnes vyjadřuje promoční slib na Karlově univerzitě. Bohužel se čte latinsky a účastníci si tak ani nevšimnou, že vstupem do „cechu“ vzdělanců každý přebírá odpovědnost za to, co se svěřenými a velmi specifickými kulturními statky udělá.

⁵⁴¹ T. H. Huxley, *Evolution und Ethik*, in: K. Bayertz, *Evolution und Ethik*, str. 69.

⁵⁴² Cicero, *De re publica* I.2.

4.5 SHRUTÍ

Stále složitější organizace moderního světa nutí člověka žít ve dvojím odlišném režimu: na jedné straně nám naši předkové vybojovali privilegium individuální svobody, v ideálním případě pro každého, na druhé si nezbytná spolupráce a dělba činností vyžadují, aby se jednotlivé svobody sdružovaly do stálých organizací. Většina z nás se tak musí učit jednat ve dvojím režimu soukromého dědice a smluvně pověřeného správce. V jednom člověk žije svůj vlastní osobní život, jedná za sebe, zachází se svým a za obojí nese nerozdělenou odpovědnost. Ve druhém přijímá pověření a role, vykonává přidělenou práci podle vůle jiných, zachází se svěřenými prostředky a pravomocemi a odpovídá jen v mezích své omezené rozhodovací volnosti. Schopnost rozlišovat mezi jedním a druhým je samozřejmý předpoklad pro uspokojivé fungování moderní společnosti. Organizace nemohou strpět, aby jejich pověřenci a zaměstnanci zacházeli se svěřeným, jako kdyby jim patřilo.

Jednání v organizacích se řídí zavedenými zvyklostmi a předpisy, které mají podporovat jejich činnosti a dosahování stanovených cílů: výkonnost, přesnost a spolehlivost, ve veřejných organizacích také neustrannost a transparentnost. Z čistě sociologického pohledu – například Luhmannovy teorie systémů, která metodicky vylučuje jednající jako osoby – může vzniknout dojem, jako kdyby tyto předpisy mohly zcela nahradit morálku a etiku. S tím se praktická filosofie nemůže spokojit – ostatně stejně jako jednající osoba. S úplným „funkčním uzavřením“ institucí a organizací má naše doba velmi špatné zkušenosti a totalitní režim nebo koncentrační tábor se nemohou legitimovat tím, že dokonale fungují, to jest dosahují stanovených cílů. Nezbytně potřebují stálý dohled a kritiku – včetně kritiky těchto cílů. Tu jim nemohou zajistit žádné předpisy, nýbrž jen bdělost lidí, kteří do jejich fungování vidí. Ani člověk v roli se tedy nemůže zbavit své nepodmíněné lidské odpovědnosti za to, na čem se svou činností podílí. Že je uplatnění této odpovědnosti v masových a proorganizovaných společnostech daleko obtížnější, že samo vyžaduje spolupráci i jistou míru organizování, na tom nic nemění.

Ani myšlenka dědictví a odpovědnosti za převzaté bohatství tedy nemůže nahradit obyčejnou a nerozdělenou lidskou mravnost, jak ji náboženské a filosofické směry už po tisíciletí pěstují a rozvíjejí. Bylo by protismyslné, kdyby chtěla zdůrazňovat význam dědictví vůbec a zároveň ignorovala to, z čeho sama vyrůstá. Viděli jsme,

jak se různá východiska a přístupy praktické filosofie doplňují a vyvažují: jak se Kantovo východisko racionality a rovnosti navzájem koriguje a doplňuje s představou mravního citu. Jak hledisko konečného užitku nutně potřebuje protiváhu svědomí a cti, aby se nezvrhlo v doměnkou, že „účel světí prostředky“. Jak se stoická morálka ctnosti musí navzájem doplňovat s eudaimonickou myšlenkou štěstí, bez níž by se stala jakýmsi násilím proti životu, jak přesně postřehl Nietzsche. Právě tak ovšem potřebuje tuto protiváhu každý hédonismus, který z falešné představy o lidské osobě slibuje něco, co nemůže splnit. „Kdyby se lidem stávalo, co chtějí, nebylo by to k lepšímu“, věděl už Hérakleitos,⁵⁴³ a pokud by konečným cílem mělo být jen odstraňovat bolest a utrpení, muselo by se nakonec připustit, že nejlepším řešením života je (bezbolestné) usmrcení.

Komplementární, nebo dokonce dílčí povaha mravních teorií také vysvětluje, proč svědomitá praktická filosofie nemůže na konkrétní otázky dávat stejně konkrétní odpovědi. Jejím úkolem je naopak připomínat, že i na zdánlivě jednoznačné situace lze nahlížet z různých stran a že „dobré“ rozhodování je téměř vždy dilematické: pokud něčeho dosáhne, často se musí smířit s tím, že něco jiného ztratí. Pochopitelná snaha rozhodování zjednodušit – zejména tím, že se převede na jediný parametr, například peněz a ceny – tak skutečnou situaci silně zkresluje. Tomu se jednající člověk ovšem nevyhne, měl by o tom však vědět. To je ostatně také důvod, proč se o politických rozhodnutích hlasuje nebo proč rozsudek musí vynášet živý soudce, schopný zvažovat nesouměřitelná pro a proti, a nikoli počítač.

Prastarou představu „dědictví“ jako odpovědného zacházení s životem a světem lze nalézt snad ve všech lidských kulturách. Jakkoli byla v historii různě zneužívána a v novověku programově potlačena, může tuto polyfonii doplnit o prvky, které v ní dnes zřetelně chybí. V nečekaně rozšířené podobě, kterou přinesly vědy o živém, předně zbavuje praktickou filosofii novověkého antropocentrismu a obnovuje vědomí bytostné sounáležitosti, a dokonce solidarity člověka a světa. Může-li se praktická filosofie vůbec opřít o nějaké „pozitivní vědění“, je to právě toto. Protože se zakládá tak hluboko v před-lidské skutečnosti, nelpí na něm žádná kulturní výlučnost. Proti biologickému redukcionismu ovšem myšlenka dědictví vyzvedá nenahraditelnou úlohu člověka a lidské kultury,

⁵⁴³ Zlomek DK 22 B 110.

a to i vůči mimolidské přírodě a světu. Na rozdíl od jednostranného soustředění na morálku a právo, které chápe mravnost jen jako omezení, nabízí každému lidskému životu také orientaci a smysl. Proti krátkozrakému soustředění na různé problémy a pseudo-problémy současné chvíle připomíná pohled do budoucnosti,⁵⁴⁴ jež naše jednotlivé životy přesahuje, a přitom netrpí vadami naivního pokrokářství.

⁵⁴⁴ Že i to by mělo být tématem praktické filosofie, vyjádřil Kant ve své třetí otázce: „V co mohu doufat?“ (*Kritika čistého rozumu*, A 805, AA III, str. 522).

Na rozdíl od jednotlivých věd, které se snaží kumulovat věcné poznání a rozšiřovat tak lidské možnosti, klade si praktická filosofie otázku, jak těchto možností užívat. Řečeno se Sókratem, jak máme žít. Protože se lidské možnosti s dějinným vývojem výrazně mění, nemůže praktická filosofie nikdy očekávat, že by tuto základní otázku lidského života s konečnou platností vyřešila, a musí se naopak spokojit s tím, že hledá a nabízí zásady či hlediska, podle nichž by pak člověk mohl hodnotit a volit. Filosofické etiky není třeba v obdobích stability, kdy všichni dobře vědí, co mají a nemají, ale právě v obdobích změn, kdy chybí uznávané autority a názory se rozcházejí. Právě proto, že lidské hodnocení a jednání je vždy jednáním ve společnosti a přitom mu v takových obdobích chybí společně uznávané autority a vzory, potřebuje filosofii, to znamená vyjasňování pojmů a hledání obecně přesvědčivých důvodů a argumentů.

Za dva a půl tisíce let nasbírala praktická filosofie řadu stále platných náhledů, které je ovšem dnes třeba kriticky zhodnotit, uspořádat a zejména doplnit a rozšířit pro novou situaci. Tato situace rychle se měnícího světa s sebou nese hned několik věcí: vedle otřesu tradičních autorit také kategorický požadavek univerzality, vedle zcela nových nároků také nové vědecké znalosti, které je třeba brát vážně. To všechno podporuje význam praktické

filosofie, a to přes její notorickou slabost a malou účinnost ve srovnání s tradiční morálkou, zejména náboženskou.

Nezbytným předpokladem filosofické práce je vyjasnění a rozlišení základních pojmů, v našem případě například svobody, mravu, morálky a etiky, a zejména pojmu života, který v této práci hraje důležitou roli. Svět, který se v pohledu zblízka jen mění, se v pohledu současných věd také vyvíjí, to znamená, že tvoří obrovský a přitom těsně provázaný časový celek, událost. Praktická filosofie už tedy nemůže vidět člověka jako bytost zásadně oddělenou od celku života vůbec, nýbrž jako jeho – pravda, velmi specifickou – část. I velmi zběžný pohled na fenomén života nám ukázal rysy konečnosti, závislosti, seberegulace, reprodukce a evoluce, které mohou sehrát výraznou roli ve filosofické argumentaci.

Na druhé straně se ovšem musí praktická filosofie pevně postavit proti pokusům redukovat člověka na „pouhého živočicha“. Nemůže přehlédnout zřejmou skutečnost, že člověk je společenská bytost v daleko silnějším smyslu než mravenec, včela nebo vlk. Kulturní vývoj člověka a lidstva jistě navazuje na vývoj biologický, řídí se však kromě daných podmínek ještě také více méně vědomými cíli a často dokonce směřuje proti domnělé „přírodě“ redukcionistů. Přitom v celé lidské historii postupně přebírá vedení a v oblasti společenského vývoje zřetelně převládá.

Novověký člověk při tom dosáhl pozoruhodných úspěchů a vytvořil si lichotivou představu absolutně nezávislého, soběstačného a autonomního individua, která ovšem stále méně odpovídá skutečnosti. Přes nebývalé zdůraznění svobody, autonomie a individuality, jež naši dobu charakterizuje, žijeme ve stále složitějších závislostech na tisících jiných, většinou anonymních lidech, bez nichž bychom nedokázali obstát. Ani praktická filosofie se tedy dnes nemůže spokojit s modelem individua jako absolutního počátku, který se rozhoduje a jedná jen ze sebe a pro sebe, protože tak nikdo z nás žít nemůže. Žijeme stále víc z věcí i z podnětů, které nám připravují jiní, a značnou část svých životů travíme ve službách organizací, kde nejsme svými pány – a přesto i tam bychom chtěli zůstat svobodnými lidmi.

Vedle tohoto rozšíření do oblasti institucí a organizací jsem se pokusil obohatit repertoár argumentů praktické filosofie o téma dědictví. I tento princip těsně navazuje na oblast živého, na „dědičnost“ genetiků, zásadně ji však proměňuje tím, že u člověka se jedná o dědictví vědomé a od nejstarších dob také reflektované.

V moderní době se ovšem neobyčejně rozšířil i věcný obsah tohoto „dědictví“: nemůže už znamenat jen rodově předávaný podíl půdy a zvyků, nýbrž měl by zahrnovat všechno to, z čeho denně žijeme a co jsme převzali od předchozích generací – především jazyk, kulturu, právo, vědu, instituce a organizace, bez nichž by poměrně bezpečný a pohodlný život bohaté části současného světa nebyl myslitelný.

Toto nesmírné bohatství, neustále rozšiřované uměleckou, vědeckou i technickou tvorbou, jsme převzali sice zadarmo, rozhodně však ne jen k tomu, abychom je sami užívali a spotřebovali. Jeho převzetím jsme zároveň převzali i odpovědnost za to, abychom je obohacovali, kriticky čistili a předávali těm, kdo přijdou po nás. Tato vskutku neomezená odpovědnost ale není jen omezením našich možností, nýbrž mohla by dát i našim životům společný smysl, který jim dnes velmi často chybí. Skutečnost, že si aspoň část našich současníků začala uvědomovat, že základem tohoto „dědictví“ je život sám, Země a příroda, jež nás nesou a živí, pokládám za nejvýznamnější mravní pokrok současného lidstva.

* * *

Čtenář, který sdílí přesvědčení,

- že i v současné bohaté společnosti má člověk svůj život vést a nenechat se jím jen vláčet,
- že o tomto vedení je třeba přemýšlet a mluvit
- a že slabé, téměř bezmocné filosofické pokusy hledat pro ně nějaké opory, se mají navzájem doplňovat a podporovat, ne vyvracet,

může se nyní konečně ohlédnout a zhodnotit, zda svůj čas neměl raději věnovat něčemu jinému.

Autor se do tohoto dobrodružství pustil už před mnoha lety „s bázní a chvěním“ a napsání knížky stále odkládal, protože ji chtěl předchozími knihami o lidské osobě, o čase, o náboženství a o společenské moci a právu nejdříve připravit. Tím také vysvětluji a omlouvám četné odkazy na ně. Teď už mi zbývá jen

- omluvit se těm, které knížka svojí obecností možná zklamala,
- poděkovat těm, kdo mě k jejímu napsání přivedli, inspirovali a kteří mi v tom pomáhali, zejména kritickými poznámkami,

- omluvit se všem, jejichž texty bych byl měl číst a které jsem přesto nečetl,
- a přát si, aby si knížku našli ti, kterým by mohla být k něčemu.

V Praze v srpnu 2010

POZNÁMKA K NOVÉMU VYDÁNÍ

První vydání knížky bylo poměrně brzy rozebráno. Studenti, kritici a recenzenti mi pomohli odstranit některá nedorozumění a chyby a vyplnit vážné mezery. Pro nové vydání jsem doplnil několik oddílů a přepracoval celou poslední část, která je teď lépe uspořádána. To snad ospravedlňuje i drobnou změnu v názvu.

V Praze v lednu 2014

REJSTŘÍK

- adaptace 41
 altruismus 205
 Anaximander 93
 anomie 234
 Anscombe, G. E. M. 127
 antropomorfismus 94
 Arendtová, H. 226
 Aristotelés 11, 23, 73, 85, 111,
 120, 148, 165
 askeze 135
 ataraxie 133
 Augustinus, A. 48, 85, 121, 154
 autonomie 15, 139
 autopoíéze 200
 autoregulace 34
 autorita 65, 105, 131, 141, 158,
 181, 224
 Avesta 150, 179
 Barša, P. 74
 Beck, U. 90
 Bentham, J. 123
 Bergson, H. 179
 Berlin, I. 48
 Bible 71, 82, 150, 179
 bipedie 91
 blízkost 162
 Bodin, J. 158
 bohatství 130
 bolest 155
 Bonhoeffer, D. 119
 Bourdieu, P. 52, 173
 Brague, R. 46, 118
 Brentano, F. 125
 buddhismus 110
 byrokracie 219
 Cicero 85, 165
 Clastres, P. 92
 Comte, A. 125
 ctnost 40, 48, 79, 111, 130, 133
 časovost 170
 časový tvar 36
 čest 129
 ďábel 151
 Dante 139
 dar 173
 Darwin, Ch. 31, 91

- Davy, G. 171
 dědictví 174, 185, 206
 dělba činností 213
 demografie 192
 demokracie 217
 Démokritos 135, 146
 deontologie 83, 169
 Derrida, J. 79
 Desatero 71, 117
 Descartes, R. 24, 91, 137, 158
 dítě 188, 195, 204
 dluh 184
 dobro 144, 147
 dobro a zlo 152
 dobrý 147, 164
 dráždivost 35
 dualismus 120, 150
 dům (oikos, familia) 176
 Durkheim, E. 181, 201
 duše 136, 210
 důvěra 69

 Eichmann, A. 109, 226
 emancipace 211
 entelechie 111
 Epikúros 114
 Erasmus Rotterdamský 158
 etický kodex 12, 233
 etický realismus 146
 etika 161, 241
 — smýšlení a odpovědnosti 107
 etiketa 128
 eudaimonismus 112
 evoluce 39, 46

 fatalismus 121
 Freud, S. 82
 Fustel de Coulanges 175

 Gauchet, M. 182
 Gautáma Buddha 115
 genom 38, 39
 Gilgameš 44
 globalizace 14
 Goffman, E. 216

 Grotius, H. 158

 Haffner, S. 60
 Haškovcová, H. 13
 hédonismus 114
 Hegel, G. W. F. 48
 Heidegger, M. 35, 55, 82, 89, 164
 Hérakleitos 136
 heteronomie 216
 hierarchie 218
 hlad 155
 Hobbes, T. 59, 158
 hodnocení 41, 145
 hodnota 42
 Höffe, O. 86
 Honneth, A. 87
 hra 52
 hranice 208
 humanismus 121
 Hume, D. 103, 208
 Husserl, E. 197
 Hutcheson, F. 123, 159
 Huxley, T. H. 40, 127, 237

 image 222
 imoralismus 74
 individualismus 16, 114
 infantilismus 191
 informovaný souhlas 143
 inovace 41
 instituce 184, 199, 219
 intence 162
 intuice 126

 Jaspers, K. 82, 167
 jazyk 186
 jednání 227
 Ježíš 45, 118, 120
 Jonas, H. 34, 37, 188, 192

 Kant, I. 30, 99, 103, 139, 144, 166, 232
 kategorický imperativ 104
 Komenský, J. A. 32
 konflikt 65

- konfucianismus 179
 konkurence 222
 konsekvencialismus 83, 110, 126, 169
 kontrola 230
 korupce 228
 korupční klima 230
 krevní msta 97
 křesťanství 134, 150, 151, 209
 křivda 84
 kultura 90, 184
 kulturní evoluce 38
 kvalita života 123
- Lamarck, J. B. 42
 láska 166
 Leibniz, G. W. 158
 Lévinas, E. 88, 161
 Lévi-Strauss, C. 91, 173
 lež 72, 152, 155
 lhotejnost 155
 lítost 119
 loajalita 225
 Locke, J. 58, 122
 Luhmann, N. 72, 199
 Luther, M. 121
- MacIntyre, A. 113, 142
 mafie 231
 majetek 178, 208
 Malinowski, B. 173
 manicheismus 153
 Markion 120
 Marx, K. 212
 Maturana, H. 199
 Mauss, M. 173
 maxima 105
 metaetika 90, 126
 migrate 15
 Mill, J. St. 124
 milosrdenství 158
 moc 58, 192, 214
 monoteismus 180
 Moore, G. E. 125
 morálka 71, 138, 163, 201
- institucionální 225
 — náboženská 181
 — personální
 a institucionální 215
 — protestantská 122
 — relativní 182
 — univerzální 182
 motivace 222
 moudrost 95
 mrav 68
 — organizace 221
 mravní smysl 160
- náboženství 118, 131, 180
 — rodové 175
 naděje 45, 119
 nadřizený a podřizený 220
 náhoda 40
 naturalismus 93, 160, 191
 naturalistický omyl 126
 neolitická revoluce 175
 nepřátelství 64
 nespravedlnost 84
 Nietzsche, F. 19, 74, 77, 107, 152
 nihilismus 45
 Nilsson, M. P. 178
 nominalismus 46
 norma 72
 nuda 116
- objektivita 26
 obrácení 118
 obřizka 92
 odborník 227
 odkaz 174
 odpovědnost 81, 96, 137, 170, 227, 232
 — dělená 236
 — neomezená 161
 — odborníků 217
 — za svět 134
 odpuštění 119, 156
 oheň 177
 organizace 196, 198, 203, 218, 219

- Ortega y Gasset, J. 31
 osoba 128, 210
 osová doba 128
 osud 94
 osvícenství 142, 159
 — skotské 122
 otec 188

 paradox;; 140
 Parmenidés 136
 Pascal, B. 87, 99, 116, 158, 182
 Patočka, J. 42, 132, 161, 197
 pax romana 157
 péče o duši 137
 Peirce, Ch. S. 126
 Pelagius 121
 peníze špinavé 228
 Piaget, J. 141
 Pine, Z. 62
 Platón 19, 85, 113, 132, 136,
 157, 179, 184
 poctivost 222
 podvod 155
 pojem 29
 pomsta 96
 postižení 188
 povinnost 106
 pragmatismus 126
 praktická filosofie 21, 241
 pravidla 54, 61
 právo 72, 129
 praxis a poiésis 217
 predestinace 121
 proletariát 212
 protekce 230
 Prozřetelnost 140
 přátelství 115, 166, 224
 předkové 177
 předpis 220, 231
 příbuzenství 172
 příroda 94, 206
 přirozenost 148
 přirozený svět 197
 přirozený zákon 120, 149
 pythagorismus 135
 racionalismus 157
 Rádl, E. 144
 realismus 46
 redukcionismus 41, 142
 reformace 121, 151
 reklama 222
 relativismus 75
 reprodukce 36
 — kulturní 196
 Ricoeur, P. 70, 110, 202
 Robespierre, M. 135
 rodiče 187, 194
 rodina 189
 role 198
 romantismus 206
 rovnost 86, 134
 rozhodnutí 79
 rozhodování 83
 — delegované 217
 rozum 103, 146
 rozum a cit 166
 rozvažování 79
 Ruyer, R. 143

 řád 138
 řeč 162

 sbratření 172
 sdružení 218
 Searle, J. 171
 Seneca 87
 sexismus 189
 sexualita 189
 Shaftesbury 159
 Scheler, M. 42
 scholastika 120
 Sidgwick, H. 110, 160
 Simmel, G. 108
 skandál 223
 skepse 77, 115
 slib 171
 Smith, A. 102, 123, 165
 smlouva 172
 smrt 93, 155
 sobectví 155, 205

- soběstačnost 14
 Sókratés 71, 77, 95, 132, 135, 136
 solidarita 87, 222
 Solón 97
 soucit 164, 166
 soud 138
 soudce 54, 97
 soupeření 64
 soutěž 63
 Spaemann, R. 145
 Spencer, H. 40
 Spinoza, B. 56, 61, 158
 společenská smlouva 16, 208
 spolek 218
 správce 185
 spravedlnost 54, 57, 84, 93, 132, 149, 165
 srdce 158
 stát 223, 226, 234
 statečnost 130
 stoicismus 114, 133, 157
 strach 114, 146
 stud 132
 stvoření 150
 svatba 177
 svátek 186
 svědomí 82, 133, 137
 svět 205
 svoboda 47, 96, 104, 134, 143, 146, 237
 svobodná vůle 48, 121

 štědrost 130
 štěstí 108, 112, 114, 122, 159

 teodicea 154
 teror 60
 tolerance 122
 Tomáš Akvinský 62, 149
 touha 112, 158, 163
 tradice 131, 194
 trest 81, 98, 99
 trh 63

 tvář druhého 161

 učitel 194
 universalismus 134
 utilitarismus 83, 123
 utrpení 115, 127
 uznání 101

 váhy 96
 válka 65, 155
 vášeň 114, 146
 vědy 196
 Velký třesk 19
 věrnost 85, 130
 Vico, G. 42
 vina 82
 vlastnictví 210
 volba 50
 vražda 95, 97, 155
 výchova 143, 192, 194
 vykořisťování 213

 Weber, M. 25, 107
 Williams, B. 23

 xenofobie 69, 207

 zájem 142
 zákon 139
 zákoník Manuův 71, 98, 179
 zaměstnanec 216
 zaměstnání 212
 závazek 171, 185
 závislost 34
 zbabělost 155
 zdvořilost 66
 zkušenost 80
 zlatá střední cesta 112
 Zlaté pravidlo 100
 zlo 150, 153, 154
 Zrzavý, J. 42

 židovství 117, 151
 život 33, 184, 185

JAN SOKOL
ETIKA, ŽIVOT, INSTITUCE
POKUS O PRAKTICKOU FILOSOFII

Edice Moderní myšlení

Typografie Vladimír Verner
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2014 jako svou 1224. publikaci
Vydání v této podobě první. AA 16,47. Stran 264
Odpovědný redaktor Martin Žemla
Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.
Doporučená cena 268 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-223-1